

'Mal getirirsen senden de alırım'

**ÖZGEN ACAR'ın
araştırması
Arka Sayfada**

ANTİKA TALANI

Kim haklı? *Manisa'nın Kırkağaç ilçesindeki tümülüs 1964'te soyulmuştu. Mezar odasında cesedin konulduğu 'kline'nin iki ayağı, aslan vücutlu, kuş kanatlı ve kadın başlı mermer "sfenks"lerden oluşmaktaydı. Önce değerli ölü hazinelerini alan soyguncular, daha sonra bu iki sfenksi de götürmüşlerdi. Acaba "hırsız" mı haklıydı, yoksa "kapısını kilitlemeyen Nasrettin Hoca" mı?*

Batı'ya açılan ilk Türk antika kaçakçısı Üzülmaz:

'Mal getir, senden de alayım'

İhtiyar Kurt Fuat Üzülmaz'ın babası Faraç, Kapalıçarşı'nın "ihtiyar kurdu" ydu. Dükkânında en değerli eser ile bitpazarlık hatta çöp tenekelik bir parça birlikte dururdu. 11 Şubat 1966'da bir ihbar üzerine Baba Faraç'ın evinde yapılan aramada aynı günün sabahı Antalya'dan getirilmiş bazı eserler bulundu. Kendisi o sırada yurtdışındaydı. Malı Antalya'dan getiren oğlu Fuat adliye sevk edilmiş, ancak İstanbul 7. Asliye Ceza Mahkemesi'nin kararıyla aklanmıştı.

ÖZGEN ACAR

MANİSA/İSTANBUL/MÜNİH/NEW YORK

—Magazin gazeteciliği yapsaydım, bu yazıya herhalde şöyle başlamam gerekirdi:

Alman vatandaşlığına giren, Türkiye'nin en önemli antika kaçakçısı Aydın ve Dere'ler gibi Mardinli Süryani Büyük Fuat, bana kaçakçılık önerdi ve "Mal getir, senden de alayım" dedi.

Yazıya böyle başladığıma göre biraz 'magazin' yapmış olduk. Şaka bir yana 'Büyük Fuat' diye bilinen Fuat Üzülmaz'e ben de mal, yani antika götürsem, hiç kuşum yok kesinlikle alacaktır. Yeter ki mal gelsin... Malın ardı arkası kesilmesin...

Amerikalı bir antikacının deyişiyle 'Fuat Üzülmaz'ın elinden hayatı boyunca geçen eski eserlerle İstanbul, Ankara, Efes, İzmir ve Antalya müzelerinin dışında kalan ve Türkiye'deki öteki müzelerden çok daha güzel, dünya çapında bir müze 'kurulabilirdi.' Babasının

'BÜYÜK FUAT' — Avrupa'ya açılan ilk Türk eski eser kaçakçısı Fuat Üzülmaz.

dükkânında geçen çocukluğunu saymazsak son 30 yıl boyunca 'Büyük Fuat' neler görmemiş, neler satmamıştı ki...

Münih'te Maximillian Platz 12 numaralı binanın arka avluya bakan 3. katında 'Artemis' yazılı kapıyı çaldığımda karşıma bu kez Fuat Üzülmaz bizzat çıktı. Kendisine kim olduğumu daha söylemeden, beni tanıdığını, avcıdan ürkmüş ceylan gibi tedirgin oluşundan anladım.

Daha önce ikisi bir arkadaşım ile birlikte, biri de yalnız olmak üzere üç kez galerisine gelmiş, bulamamıştım. Ortağı olan Yunana da adımı bırakmak istememiştim.

Ancak o sırada Edip Telli ile görüşmüştüm. Dolayısıyla bir Alman antikacının deyişiyle 'Münih Connection' bu mülakatı çoktan duymuştu. Bu nedenle Fuat Üzülmaz de beni görür görmez kim olduğumu derhal anlamıştı.

Kapı yarı aralıktı. 'Büyük Fuat' diye bilinen Fuat Üzülmaz'ın beni içeriye almaya niyeti yoktu. İster istemez o eliyle kapatacak biçimde kapıyı tutarken ben de mümkün olduğunca kapının geç kapanmasını sağlamak üzere ayağımı dayamıştım.

Getir, seninkini de alayım

Büyük Fuat, söylendiği gibi gerçekten yakışıklıydı. Çapkın olarak tanınıyordu. 1941 doğumluydu. Favorilerinde kır vardı. Saçları dalgalı idi, galiba biraz da boyalıydı. Bir yandan yüzünü belleğime yerleştirmeye çalışıyor, bir yandan da aramızdaki şu konuşmanın uzamasına çalışıyordum:

—Fuat Bey, ben gazeteci Özgen Acar. Sizinle şu Elmalı...

—Paşam, sizinle konuşacak hiçbir şeyim yok.

—Biliyorsunuz, Elmalı Definesi uluslararası bir olay oldu. Bu konuda sizin de söyleyeceğiniz bir şeyler olmalı.

—Benim yok.

—Bakın Edip Bey'le saatler-

ce konuştum. Sizinle de...

—Benim konuşacak bir şeyim yok.

—Bu Elmalı Definesi'nin çıkarılması ile ilgili olarak sizinle konuşmam gerekiyor. Lütfen izin verin de gireyim.

—Paşam, bakın ben size bir şey söyleyeyim. Ben her yerden mal alırım. İspanya'dan da alırım... Bütün dünyadan alıyorum. Açıkarttırmalardan alıyorum. Kim mal getirirse ondan alıyorum. İstersen sen getir, senden de alayım.

Fuat Üzülmaz, bu noktada önemli bir ilkesini açıklamış oluyordu. Öteki meslektaşları gibi eser kaçırmıyordu. Gecelelerini cezaevi yerine, 'cirit' atarak geçirmek istediği için o mal kaçırmak yerine, kaçırılanı pazarlamak, yani kendisine getirileni pazarlamak istiyordu. Pardon, ufak, ancak önemli bir yanlışlık yaptım. "O kendisine gelen malın kaçak olduğunu nereden bilebilirdi ki?"

—Fuat Bey, benim ne mal getirmeye niyetim var ne de bunu konuşmaya geldim. Ben sizinle Elmalı Definesi hakkında konuşmak istiyorum. Bunu bir gazeteciden lütfen esirgemeyin.

—Paşam, size ne dedim? Ben kimden olursa olsun, kim getirirse getirsin, mal alırım. Ben sizin yazdığınız gibi kaçakçı değilim. Ben, bana getirilen malı alır ve satarım. Yeter ki müzeden ya da özel koleksiyondan çalınmamış olsun.

—Ama bu define müzeden, özel koleksiyondan çalınmadı, ama Türkiye'den yasadışı yollardan çıkarılıp kaçırıldı...

—Bana define falan getirmediler. Ben bilmiyorum.

Görüşme sürerken Büyük Fuat eliyle, ben de ayağımla kapıyı tutuyorduk. Arka avluda bizi gören Alman komşular herhalde bu sahneyi garipsemişlerdir.

—Defineyi sattığınız Amerikalı William Koch ile anlaşmanızın metnini bile açıkladım. İmzanız da var anlaşmada.

—Belki başka bir şey satmışsınızdır. Define olduğu ne malum? Böyle bir şey bilmiyorum. Belki defineyi söylediğiniz bu kişilere bizzat siz satmışsınızdır.

—.....

Bir anlık duraklamamdan yararlanan Üzülmaz:

—Paşam, bakın şimdi benim çok işim var. Siz New York'ta oturuyorsunuz. Oraya gelince konuşalım mı?

—!!!

—Söz.

—!!!

Ve ayağımı çektiğimde kapı

ardımdan kapandı.

1984 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde Bayındır köyünde üç kişinin bulunduğu 1900 antik gümüş sikke Amerika'da 3.5 milyon dolara pazarlanmıştı. Bugünkü değeri Türk hükümetinin açtığı davadan dolayı (0) dolardı. çünkü, kimse bu defineden sikke almak istemiyordu. Defineyi elinde tutanlar da bunu satamıyorlardı. Buna karşılık, Türk hükümeti davayı kaybedecek olsa definenin toplam müzayede değeri 30 milyar lira olarak tahmin ediliyordu. İşte bu defineyi pazarlayanlardan biri de Fuat Üzülmaz'dı.

Daha önce değindiğimiz gibi Fuat Üzülmaz ile Fuat Aydın'ı ayırt edebilmek için Kapalıçarşı Üzülmaz'e 'Büyük Fuat'. Aydın'ı da 'Fuat' adını takmıştı. Babası Faraç (Fesom), Kapalıçarşı'nın 'ihtiyar kurdu' idi. Dükkânında en değerli eser ile bitpazarlık hatta çöp tenekelik bir parça birlikte dururdu.

Baba Faraç

11 Şubat 1966'da bir ihbar üzerine 'Baba Faraç'ın evinde yapılan aramada aynı günün sabahı Antalya'dan getirilmiş bazı eserler vardı. Kendisi o sırada yurtdışındaydı. Malı Antalya'dan getiren oğlu Fuat ad-

(Arkası 15. Sayfada)

'Mal getir, senden de alayım'

(Baştarafı Arka Sayfada)

liyeve sevk edilmiş, ancak İstanbul 7. Asliye Ceza Mahkemesi'nin kararı ile aklanmıştır.

Bu olayın tam birinci yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Faraç Üzülmaz'ın "Eski Eser Ticaret Belgesi"ni 820 sayılı yazıyla iptal ediyordu. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin arşivindeki (U) harfi bölümünde yer alan en kabarık dosyanın içeriğine şimdilik girmek istemiyordum.

1973 yılında ilk kez bir yasa, 1710 sayılı yasa çıktığında tıpkı Kolasınlar gibi 'Baba Faraç' da sandıklar dolusu eski eseri İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne teslim etmek zorunda kalmıştı.

Daha önce ruhsatı iptal edilen ve yenileme başvurusu reddedilen Faraç Üzülmaz, yeni yasa çıkınca 29 Mayıs 1973'te 'eski eser ticareti' belgesi için başvurdu. İsteği reddedildi.

Baba Faraç 70 yaşında İstanbul'da polis, savcı, müze, bürokrasi, mal alma satma gibi sorunlarla uğraşırken fidan gibi oğlu Fuat da bir yanda Avrupa'da sarışın Alman kızları ile 'cirit' atıyor, öte yandan pazarını genişletiyordu.

Bir keresinde neredeyse kan kardeşi sayılacak ortağı Nihat Kolasın ve babası Faraç'ın gönderdiği antika dolu bir bavulu Frankfurt Havaalanı'nda alması gerekirken geceki cirrit oyununun yorgunluğu ile zamanında havaalanına gidemediği için malı Alman polisine kapıyor ve herkesin başına iş açıyor, hakkında 'giyabında tutuklama kararı' çıkmasına çanak tutuyordu.

Sabun Fuat

Fuat Üzülmaz'ı bana "Sabun gibi kaygandır" diyerek sözünde durmazlığını anlatmaya çalışmışlardı. Münih'teki karşılaşmamızdan sonra soğuk bir kış günü New York'ta bir otelde düzenlenen antik sikke panayırına girerken o yakasını kaldırmış çıkıyordu. "Fuat Bey hoşgeldiniz..." diyerek yolunu kestiğimden önce tanıdım. Kendimi tanıttığımda "Olamaz, yine mi sen?" diye düşündüğünü "fel fecr okuyan" gözlerinde gördüm.

New York'ta buluşma sözünü anımsattım. Randevulaştık. Oteline gittiğimde kabul memuru, "Bay Üzülmaz'ın Münih'e uçmak üzere havaalanına gittiğini" söyledi.

Aradan bir süre geçti. New York'ta bir başka antika müzayedesinde karşılaştık. Yine randevulaştık. Yine havaalanı yolundaydı.

Atlantis Galerisi'nde Marsyas heykelini saptadığım gece Robert Hecht'in kızı bir arkadaşım "Fuat neredeyse benim bekleğimi bilir. Bundan dolayı kendisine Fuat Amca derim" diyordu. O gece Fuat da oradaydı. İki Amerikalı meslektaşım ertesi gün için Üzülmaz ile birer saat arayla randevulaştı.

Her iki görüşmeye de -taraf-ların önerisi üzerine- katılabilecektim.

Randevu gününün sabahında evimin telefonu çaldı. Olacak iş değildi. Sabun gibi kaygan Büyük Fuat, telefonda "Paşam bugünkü randevuların saatinde ufak bir değişiklik yapabilir miyiz?" diye soruyor ve buluşma saatlerinin öne alınıp iki Amerikalı meslekdaşa iletmemi rica ediyordu.

Randevu saatinde meslektaşlarımla gittiğim otelin 'resepsiyonu' kendisinin yipe havaalanı yolunda olduğunu söylüyordu. Madem buluşmayacaktı, o halde neden buluşma saatinin değiştirilmesini önermişti? İşte büyük Fuat buydu. Meslektaşlarımdan biri güzel bir sarışındı. Anlaşılan Büyük Fuat 'sarışın' ile 'gazeteci' arasında bocaladığı için önce telefon etmiş, sonra 'neme lazım' diyerek caymıştı.

Fuat Amca

Serginin açılış gecesi 'Fuat Amca' da oradaydı. Kızlarını görücüye çıkarmış bir babanın heyecanı içindeydi. Fuat, o gece herhalde ortağı Nihat Kolasınlar'ın, topplayıcıları Aydinler'in de orada olmasını vefalı bir dost olarak çok isterdi. İstanbul (Kolasın)-Münih (Üzülmaz)-New York (Hecht) gele-

neksel ortaklık hattında o gece Robert Hecht ve Jonathan Rosen ile birlikte Münih-New York vardı. Ancak Kapalıçarşı temsil edilmiyordu.

Ertesi günü randevum olduğu için kendileri ile görüşmeye gittiğimde galerinin ortakları Rosen ve Hecht'in Üzülmaz ile çekişe çekişe pazarlık yaptıklarına ister istemez tanık olacaktım. Bu olayı ben ve galeri sahipleri görmezlikten geldik.

Ancak şu kadranı söyleyeyim o gün öğle yemeğinde Jonathan'ın konuşu olarak Bob ile Fuat hep birlikte yemeğe gittiklerinde masada bir onur konuşu vardı. O da sanat tarihi profesörü Bayan Iris Love'dı. Ünlü Guggenheim Müzesi'nin kurucusu aileden gelen Prof. Love 1975'e kadar Datça yarımadasının uçundaki Knidos antik kentini kazan Amerikalı arkeologtu. O tarihten sonra "kaçakçılık" olaylarına adı karıştığı iddiası ile Türk hükümeti kazı iznini yenilememişti. Şimdi üniversitede ders veriyor ve bazı galeri ve koleksiyonculara danışmanlık yapıyordu.

İşte bu sırada Fuat ile yeniden karşılaşp "sözüm söz olsun mu?" diye beygir satan at cambazları gibi el sıkışırken konuşmamızı dinleyen bir Türk arkadaşım "Havada bulut sen bunu unut" diyordu.

Üzülmaz'ın Karun Hazinesi'nin soyulmasında oynadığı ve bilinmeyen çok önemli rolüne burada değinmek istiyordum.

Anımsanacağı üzere 1960'lı yılların ortalarında Manisa ve Uşak yöresindeki Lidya Kralı Krezus ya da Türkçesiyle Karun dönemine ait bazı anıt kabirler soyulmuş ve bu eserler Amerika'da New York Metropolitan Sanat Müzesi'ne satılmıştı.

Köylülerin talanını İzmir'de John J. Klejman adlı Amerikalı antikacıya ünlü kaçakçı Ali Bayırlar pazarlamıştı. Bu konudaki belgeleri daha önce açıklamıştım.

Bu olayla ilgili olarak bugüne kadar açıklanmayan bir belgeler dizisini de şimdi açıklayalım.

Harta tümülüsü

Manisa'nın Kırkağaç ilçesi Bakır kasabası "Harta mevki"ndeki tümülüs 1964 yılında soyulmuştu. Mezar odasının cesedin konulduğu "kline"nin iki ayağı aslan vücutlu, kuş kanatlı ve kadın başlı mermer "sfenks"lerden oluşmaktaydı. Önce değerli ölü hediyelerini alan soyguncular daha sonra bu iki sfenksi de götürmüşlerdi.

Acaba "hırsız" mı yoksa "kapısını kilitlemeyen Nasrettin Hoca" mı haklıydı? O gün bugündür Avrupa ve Amerika'nın anlamadığı nokta bu. Her ne kadar ahlaksal, dinsel, yasal olmasa da "yemiyenin malını yerler"di. 1960'larda ne yasa vardı ve ne de Kültür Bakanlığı vardı. Bugün "kültürel ve tarihsel mirasın korunması" ile görevli bir Kültür Bakanlığı var. Durum değişti mi? Değişmedi. Çünkü hâlâ yemiyenin malını yiyorlar. Fakir halkın ödediği vergilerden aylıklarını alan politikacı, bürokrat ve teknokratlar var.

Manisa müzesindeki gizli belgelere göre bu sfenksleri Ali Bayırlar pazarlamıştı. Bu arada bu eserleri New York Metropolitan Sanat Müzesi'ne satan John J. Klejman adlı antika tüccarının bir başka faturasını açıklayalım.

Köylülerce mezardaki kilinenin ayaklarından koparılrken hasara uğrayan İ.O. 530 yılına ait bu iki sfenksi müzeye masrafları kendisine ait olmak üzere Klejman'ın 21.2.1967 tarihinde 25.500 dolara sattığı anlaşılıyor.

Köylüler, Ali Bayırlar ve haramilerine önce mezar odasındaki değerli hazinayı, sonra sfenksleri satmışlardı. Yağmacılar bu arada kaçakçılara mezar odasının duvarlarındaki resimlerden övgüyle söz etmişlerdi.

Bundan sonraki gelişmeler hakkında Manisa Müzesi Müdürlüğü'nden gönderildiği anlaşılan ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü'nde bulunan bir gizli belgede "Duvar resimlerinin 1965 yılında, şimdi Münih'te ikâmet eden Fuat Üzülmaz adlı bir şahıs tarafından sipariş üzerine söktürülerek pazarlandığı"na ilişkin cümleler vardır.

Bu resimler de daha sonra doğruca Metropolitan Müzesi'ne gidecektir. Ancak bu kez Klejman değil, Hecht (vergisinden düşmek koşulu) ile müzeye hediye edecektir.

Sfenkslerin fotoğrafı ile duvar resimlerinin fotoğrafı ve müzenin tutanakları elimde bulunuyor. Ancak bunları şu anda açıklamıyorum.

Çünkü önümüzdeki haftaların gözetiminde bir grup uzman şimdiye kadar girilmeyen müzenin deposuna inip gizli kasalardaki bu eserleri yani Karun'un hazinesine giren eserleri saptamaya başlayacak. Dolayısıyla bu "keşif" olayından önce böyle bir açıklama yapmak zamansız olacaktır.

Müzenin müfettişi

İşin ilginç yanı Metropolitan Müzesi Andrew Oliver adlı yüksek düzeydeki bir uzmanını Harta tümülüsünde inceleme yapmaya gönderecektir. Günün birinde bu incelemenin içyüzünü de açıklayacağımı sanıyorum.

"Harta tümülüsü" olayı, yöre köylülerinin çevredeki tüm tümülüslerin yağmalarını başlatan ilk kurşun olacaktır. Fuat Üzülmaz o sırada daha 24 yaşında bile değildi.

Denilebilir ki ünlü Yorgo Zakos'tan da önce Avrupa'da antika işine ilk başlayan ve Batı'ya açılan ilk Türk, Fuat Üzülmaz olmuştur.

Bir süre sonra Fuat sadece Türkiye'den değil Suriye ve Yunanistan'dan gelen malları da pazarlamaya başlayacaktır. Şöhreti satıcılar arasında İspanya'dan Afganistan'a, alıcılar arasında Los Angeles'tan Tokyo'ya kadar uzanacaktır. Bu arada İspanya'dan gelen mallar arasında iki kardeşin döktüğü sahte bronz eserlere bile müşteri bulacaktır.

Fuat, daha sonra Türkiye'den Van yöresinden geldiği söylenen taşlar üzerine oyulmuş, mühür olduğu sanılan çeşitli ilkel hayvan ve insan figürlerini de satacaktır. Bu işe Almanya'daki "Hahci Fuat" adlı bir Türk de karışacaktır.

Amerika'daki antika dünyası altı bin yıllık bu eserlere sahip olmak için birbirleriyle kuran kırana yarış edecektir. İddiaya göre bir Türk TERCİT kamyon şoförü bunları Batı'ya kaçırmıştır.

Bir Amerikan müzesinin ünlü sorumlusu bayan Arielle P. Kozloff bu eserlerin günümüzden 6 bin yıl öncesinin en gelişmiş uygarlığına ait olduğunu yazdığı kitapta söyleyecek ve bu uygarlığın Hititlerin ağadeleri sayılabileceğini de 'bilimsel (1)' olarak öne sürecektir.

Antika piyasası bir süre sonra bakar ki bu eserlerin sayısı azalacağı yerde, taleple birlikte arzı artmaktadır. Bu arada bir özel koleksiyoncunun dikkatini bir figür çeker. Bu insan figürü bir kral gibi taç taşımaktadır. Günümüzden 6 bin yıl önce yer yüzünde taçlı kral olmamış ve gün geçtikçe bu eserler piyasaya daha çok çıktığı için bunların özgünlüğünden kaygı duylur. Sonuçta bir Amerikalı dışı bunların günümüzün dışı matkapları ile açılmış delikler olduğunu kanıtlar.

1982'de New York'ta "Anadolu Minyatür Şaheserleri" adı ile bir galeride açılan sergide taneisi 50 bin dolara müşteri bulan bu figürlere bugün hiç kimse artık 50 dolar bile vermiyor.

Bob Hecht'in küçük kızına göre 'Fuat Amca', Kapalıçarşı'ya göre 'Büyük Fuat' deneyimime göre 'Sabun Fuat' gerçekten büyüktür. Bir Amerikalı antikacı, Fuat Üzülmaz'ı şöyle anlatıyor:

"Bugüne kadar eline geçen paraya sahip olsaydı, şu anda çok, ama çok zengin bir insan olurdu. Gece yaşıntısı olan Fuat çok cömertti. Ben galerisine iki kez giderim. İlkinde astronomik olan fiyatı, iki gün sonra birdenbire düşecekti. Çünkü Fuat'ın o gün paraya ihtiyacı vardır. Aslına bakarsan Fuat'ın sürekli olarak paraya ihtiyacı vardır..."

Fuat Üzülmaz'ın paraya ihtiyacı olduğu sürece Türkiye'den daha neler neler gitmeyecek ki?

Yarın: Afrodisyas Müzesi soygunu